

FRI-116-2-LLH(S)-07

THE PLACE OF EVALUATION AND CONCEPT IN THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

Liljana Slavjanova

Principal Assist. Prof. PhD

Department of Foreign languages, University of Ruse "Angel Kanchev"

e-mail: lslavjanova@uni-ruse.bg

Abstract: Language information about the value system of a society is a clear proof of the peculiarities of the perception of the world by the people, reflected in the categories and forms of the language and expressed in its mentality. The article presents the relation between the terms concept and evaluation (appreciation) as categories constituting the linguistic picture of the world.

Key words: evaluation, concept, value system, linguistic picture of the world

---

МЯСТОТО НА ОЦЕНКАТА И КОНЦЕПТА В ЕЗИКОВАТА КАРТИНА НА СВЕТА

Резюме: Езикова информация за ценностната система на едно общество е свидетелство за особеностите на възприемане на света на един народ, отразени в категориите и формите на съответния език и израз на неговия менталитет. Статията представя връзката между езиковите категории оценка и концепт като съставляващи езиковата картина на света.

Ключови думи: оценка, концепт, ценностна система, езикова картина на света

ВЪВЕДЕНИЕ

В цяла поредица лингвистични изследвания взаимообусловеността на оценката и концепта като съставляващи езиковата картина на света се обосновава от антропоцентричната природа на всяка от тези категории. Според Л.А. Сергеева, оценката като свойство, присъщо само на човека, е тясно свързана с жизнената дейност на човека, неговата емоционална, духовна и ментална сфера, ценностната му система и особеностите на възприемането на света. "Тя се е сформирала в резултат на неговото взаимоотношение с реалния свят, затова изучаването и е невъзможно без обръщение към Човека, и най-адекватното решение на проблемите ѝ може да бъде получено само в рамките на антропоцентричната парадигма, обединяваща усилията на представители на различни хуманитарни науки" [Сергеева 2004: 289]. Н.Н. Болдирев твърди, че главна отличителна особеност на оценката е "нейната връзка с конкретния индивид или езиковото съобщество, тоест, нейната антропоцентричност" [Болдирев 2008: 25]. Н.Д. Арутюнова отбелязва пряката връзка между оценката и концепта. Според нея "природата на оценката съответства на човешката природа" и "база за образуване на концепта са само тези явления от реалната действителност, които са обект на оценка, а за да оцени човек един обект, той трябва да го "пропусне" през себе си" [Арутюнова 1999: 181]. Аксиологичните (ценностните) понятия, в които отделният човек или обществото като цяло изразява своето мнение за това какво е добро и какво е лошо, достойно или недостойно, интересуват лингвистите много отдавна,

тъй като именно чрез този аспект се разкрива комуникативната същност на езика, а съдържателната страна на езика е свързана с познавателната дейност на човека, представлявайки по този начин сложен комплекс от гносеологични, етични, философски и други проблеми. В контекста на тези мисли от значение за изследването се явява необходимостта да се изясни ролята и мястото на оценката и концепта в структурата на езиковата картина на света.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Общ изходен ориентир в когнитивната лингвистика е мисълта, че природата на езика може да се разбере по-пълно и адекватно, ако се изследва човека и картината, представата за света, която той има. Затова в редица изследвания езиковите проблеми се разглеждат в неразривна връзка със съзнанието и мисленето.

Езиковата прагматика, опираща се на когнитивната лингвистика, тръгва от човека, от неговите потребности, мотиви, цели, намерения и очаквания, от неговите практически и комуникативни действия, от комуникативните ситуации, в които той участва или като инициатор, или като изпълнител на второстепенна роля (за първостепенната важност на субекта в ситуацията вж. и Ю.Д. Апресян, 1995). За правилното протичане обаче на комуникативно-когнитивните процеси е важно и всичко това, което остава "зад кадър", т. е. не намира вербален израз. Става въпрос за индивидуалния опит на личността и за познаването на фоните знания от различен характер (исторически, културен, социален, етнически, религиозен), защото най-важната цел на когнитивно ориентираните изследвания е да се предаде възможно най-пълно знанието за извънезиковата действителност, която е много по-богата от формалните възможности на който и да е естествен език да я зафиксира и опише.

Като най-ярък представител на прагматичното значение, **оценката** зависи от говорещия субект повече от всеки друг тип значение, защото е израз на личните му мнения и вкусове, а те от своя страна, са различни при всяка езикова личност [Арутюнова 1988: 6]. Изразяването на оценка е сложен познавателен процес, който предполага наличието на различен тип знания – за ценностната система на субекта, за съответния обект, за установените в обществото норми и оценъчни стереотипи, обвързани с представите за добро и лошо, красиво и грозно и др. Оценката може да бъде наречена онтологично свойство на човека, който в своята познавателна дейност не може да не квалифицира обкръжаващия го свят. При усвояването на действителността и нейното систематизиране, човешкото съзнание изначално се опитва да определи конкретния предмет, неговите признаци, всяко явление от гледна точка на редица общочовешки универсални категории (утилитарни, естетически, морални и др.). Всичко това обуславя непреставащия интерес към тази категория, която в продължение на много столетия продължава да приковава към себе си вниманието на философите (Аристотел, Т. Хобс, Дж. Лок), логиците (А.А. Ивин, Дж. Мур, Р. Хер) и лингвистите.

В съвременната лингвистика са разработени три основни взаимодопълващи се подхода към оценката: логико-философски (Н.Д. Арутюнова), комуникативен (Е.М. Волф, Т.В. Маркелова, В.Н. Телия, В.И. Шаховски) и когнитивен (Т.В. Писанова).

Като езикова категория оценъчността е явление, свързано с реализирането на разнообразни по характер оценъчни значения. Разглежданата лингвоаксиологична категория е в тясна връзка с категориите емоционалност, експресивност, конотация, както и с възприетото от логиката понятие оценка, съдържащо няколко компонента: субект, обект, основание и характер на оценката.

Оценката е субективно изражение на значимостта на предметите и явленията от обкръжаващия свят. Под значимост обикновено се разбира способността или неспособността да се отговаря на социалните потребности на човека. Най-често значимостта на обекта в човешкото познание се свързва с противопоставянето на пейоратива и мелиоратива, реализирано преди всичко на емоционално ниво. Ср.: "Оценката, очевидно, е универсална

категория: едва ли съществува език, в който отсъства представата за "добро/лошо" [Волф 2009: 9].

Както е известно, езикът на всеки човек отразява определен възглед за света, характерен за социума, към който принадлежи, съчетан с неговата собствена интерпретация, и затова е уникален и специфичен. Езикът не само отразява света около нас, но също така го тълкува, обяснява и създава една специфична реалност, в която човек живее [Маслова 2001: 3]. От друга страна, в езика се обективизират резултатите от съвкупната човешка дейност, като се отчита когнитивната активност на всеки индивид, протичащите процеси на възприятие, концептуализация и категоризация на обектите, които са в тясна зависимост от натрупания опит на индивида и до голяма степен го определят [Голованова 2004: 18-25].

С други думи, езикът на всяка социална група отразява натрупания опит на своите потребители, т.е. представлява един вид хранилище на определена информация. По този начин, В. М. Лейчик показва в своите изследвания, че един и същи предмет може да бъде различно оценяван от хората - поради различно отношение към предметите или поради различни обстоятелства [Лейчик 1982: 126].

От гледна точка на лингвоаксеологията всичко, което е ценно, е отразено в езиковата оценка и това отражение има ценностна стойност за своя носител. Говорейки за ценност и оценка е необходимо да се прави разлика между тези понятия. Ценността е значението, което има предмета за субекта - добро, красиво и т.н., а оценката е израз на емоционално-интелектуалното отношение, който субекта предава на това значение. Ценностите като висши ориентири, определящи поведението на личността, съставляват най-важната част от езиковата картина на света. В аксиологията съществуват много класификации на ценности, сред които се открояват абсолютни или вечни ценности, културни, семейни, обществени, лични и др. Човек не само опознава света, но го и оценява от гледна точка на тяхната значимост за удовлетворяване на неговите потребности. Езиковата информация за ценностната система на едно общество е свидетелство за особеностите на възприемане на света на един народ, отразени в категориите и формите на съответния език и израз на неговия менталитет (менталност), който обединява в себе си интелектуалните, духовни и волеви качества на националния характер в типични негови проявления.

Концептът, от своя страна, се състои от понятийна съставка, отразяваща неговата признакова и дефиниционна структура, образна, фиксираща когнитивните метафори, поддържащи концепта в езиковото съзнание, значимостна съставка, определяема от мястото, което заема името на концепта в лексико-граматическата система на съответния език и ценностна, тъй като "в центъра на лингвоконцепта винаги е някаква ценност, доколкото лингвоконцептът служи за изследване на културата, а в нейната основа е залегнал именно ценностния принцип" [Карасик-Слишкин 2001: 76]. Като под ценност тук се разбира не толкова аксеологичното ядро на концепта, но и неговото място в аксеологичната област.

От значение за изследването е и да се изясни въпросът за това какъв е съдържателният обем на понятието "наивна картина" на света и да се очертаят взаимните му връзки с понятието "езикова картина" на света. Във всяка авторска концепция се откриват нови аспекти, защото "картината на света" е многолика и поливариантна. Различните (понякога уникални) географски условия, историческите обстоятелства, а и специфичният етнически и културно-религиозен поглед върху живота създават понякога особена колективна представа за света. Оттук и разбирането за паралелно съществуващите светове, гледната точка за които намира материален израз чрез езикови средства, което пък представлява "езиковата картина" на света.

Езиковата картина на света се разбира като "съвкупност от фиксирани в езиковите единици народни представи за действителността на определен етап от развитието му, отразени в значенията на езиковите знаци - езиково делене на света, езикова подредба на предметите и явленията, заложената в системните значения на думите информация за света" [Попова, Стернин 2007: 54]. Това е "съвкупност от знания и мнения на субекта за обективната реална или мислима действителност", намираща отражение в езика. В

разбирането за картината на света и неговата езикова картина значима е активната позиция на субекта, тъй като човекът не отразява света пасивно, а дейносно, отношението към обектите не само се поражда от тези обекти, но и може да ги променя (чрез дейности). Оттук, по естествен начин следва, че системата на социално-типичните позиции, отношения, оценки намира знаково отражение в системата на националния език и участва в конструирането на езиковата картина на света" [Маслова 2001: 67].

Н.Д. Арутюнова отбелязва пряката връзка между оценката и концепта. Според нея "природата на оценката съответства на човешката природа <...> база за образуване на концепта са само тези явления от реалната действителност, които са обект на оценка, а за да оцени човек един обект, той трябва да го "пропусне" през себе си" [Арутюнова 1999: 181].

Националната концептосфера на всеки народ включва в себе си наивната картина на света на даден език, националната система от ценности, която формира оценъчния компонент на концептите, и определен набор от информация, необходима за успешното общуване в рамките на дадена култура. Тази информация, която може да бъде както научна, така и битова, истинна или лъжлива стои в основата на понятийната съставка на концептите. Значенията не образуват отделно концептуално равнище в съзнанието [вж. напр. Никитин 1997: 93]. Ние виждаме света такъв, какъвто той е представен в понятията, които използваме, а самите понятия, тяхното съдържание, връзки и съотношения се формират в пряка зависимост от действителността и от човешката дейност. Лексикалното значение на думата, което представя семантиката на знака (наивното понятие) онази част от неговата прагматика, която се включва в модалната рамка на тълкуването, според автора, съчетава в структурата си или два типа съдържание – когнитивно и прагматично, или се ограничава само с едното. Лексикалното значение на думата се открива и чрез тълкуването, което представя превод на думата на особен семантичен език (вж. Апресян 1995: 69). Така че значенията и понятията са двете страни на обща концептуална система, която е обърната едновременно и към реалния, неезиков свят (понятието) и към знака (значението). Понятието – концепт – това е обобщената, абстрахирана мисъл за явленията, вещите, признаците и ситуациите. То се формира в съзнанието, съхранява се в паметта и с него оперира мисълта .

Тъй като е самостоятелно явление, езикът оказва и обратно въздействие върху мисленето. Семантичната активност на езика, според М. Пенчева, се изразява в подхода към обозначавания обект от една определена страна, избрана от човека, в „избирателна заинтересованост", т.е. говорещият изразява определено отношение и оценка на околния свят и на себе си. Следователно, езикът не просто отразява този свят, а ни представя определено разбиране за него, което се изменя с времето, развива се и това се отразява на неговото езиково изразяване. Вътрешната динамика на езика се управлява не просто от развитието на формите му, а главно от развитието на човешкото мислене и познание.

На фона на „езиковата картина на света" словесното взаимодействие може да се разглежда както като факт от действителността, така и като факт на речта. Речевото поведение може да бъде обяснено само ако езикът се разглежда като динамична знакова система, чиято първостепенна функция е комуникативната. Тя се осъществява чрез постоянно „балансиране между подредения характер на мисленето и хаоса на житейските ситуации и вземането на езикови решение. И осмислено в обратен ред: езикът и речта (конкретната му реализация във вид на текст) са свързани диалектически в речевата дейност като „непосредствена действителност на мисълта" [по-подр. вж. Пенчева 1998].

Съчетаването на езикови и неезикови средства в процеса на речевата дейност следва връзката между езика и мисленето (интенциите, намеренията, оценките на говорещите), като отчита различните контексти и ситуации, в които се реализира речта, и универсалните и индивидуалните знания за света на участниците в речевата комуникация.

Може да се посочат три типа характеристики на речта: универсални (всеобщи; свързани с умението да се говори), исторически обусловени (специфични; свързани с предходни или актуални езиковоспецифични правила и практики) и конкретни (свързани с речевото поведение на определен говорещ). Валидността на конкретните характеристики „...се

определя от параметрите на конкретната комуникативна ситуация (социален статус на участниците, междуличностни отношения, представи за света, за ситуацията и т.н.)" [Вучева 2006: 25].

Оттам традиционно всяко речево действие се разглежда като целенасочена проява на речевата дейност, а неговите изразни средства - като набор от конкретни езикови възможности и последователност от знакови прояви, породена в процеса на тяхната интеграция. Затова и езиковите явления се анализират както в самия езиков контекст, така и в по-широкия контекст на социално поведение.

Социалното комуникативно поведение, както всяко поведение изобщо, „има характер на функция“, т.е. производно е на комплекса от императиви на общественото мнение. Съзнателният подбор на наличните вербални средства при осъществяването на някакъв замисъл е оценъчна дейност, предопределена от поведенчески константи и променливи, установени социални норми и очаквания, ценностна скала, индивидуалност, стратегическо мислене.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В тясното "съдържателно" разбиране, продължаващо на ново ниво абеларовската традиция, лингвоконцептите са "понятия на жизнената философия", "тривиални аналози на миросгледни термини" [Арутюнова 1999: 617-631], укрепени в лексиката на естествените езици и осигуряващи стабилност и приемственост на духовната култура на етноса. Като такива, те представляват единици на обикновеното философско (предимно етническо) съзнание, аксиологично оцветени, миросгледно ориентирани и предназначени да бъдат индикатори на основните човешки смисли и ценности.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Апресян: Апресян Ю.Д. Избранные труды: В 2-х т. М., 1995.Т.1. 56-59 с.
- [2] Арутюнова : Арутюнова, Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва. 1988. 339 с.
- [3] Арутюнова: Арутюнова, Н. Д. Оценка в механизмах жизни и языка // Язык и мир человека. М. : Языки рус. культуры, 1999. 896 с.
- [4] Болдирев: Болдирев: Болдырев Н. Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики // Вопросы когнитивной лингвистики. 2008. № 1. 18-36 с.
- [5] Волф: Вольф, Е. М. *Функциональная семантика оценки*. 4-е изд. Москва. 2009.
- [6] Вучева: Вучева, Е. Един интегрален модел на речта: равнища, единици и категории. Поглед към лингвистиката на речта. Унив. изд. „Климент Охридски“, София, 2006.
- [7] Карасик, Слышкин: В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин. Лингвокультурный концепт как единица исследования. – В: Методологические проблемы когнитивной лингвистики. И. А. Стернина, ред. Воронеж, 2001. 75-80 с.
- [8] Лейчик: Лейчик: Лейчик, В.М. Люди и слова Издательство: М.: Наука Переплет. 1982. 176 с.
- [9] Маслова: Маслова: Маслова В. А. Лингвокультурология. М., 2001. 28 с.
- [10] Пенчева: Пенчева, М. Човекът в езика. Езикът в човека. 1998.
- [11] Попова, Стернин: Попова, З. Д. Стернин, И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. Монография. Воронеж: изд-во «Истоки», 2007. 250 с.

За контакти:

Ст. пр. д-р Лиляна Славянова, Катедра „Чужди езици“, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082 888 816, e-mail: lslavianova@uni-ruse.bg